

MAHMUD TÂÎ BİN MUHAMMED'İN(v.1268/1851) ŞERH-İ GÜLİSTÂN'I

Sümeyye GÜLDENOĞLU¹

Öz

Klasik Türk edebiyatında şerh türünün en velûd dönemi, genel itibarla 16. yüzyıl olarak tespit edilir. Bu yüzyılda Türkçe eserlere yapılan şerhlerin yanında, Arapça ve Farsça eserlerin de şerh edildiği görülür. Türkçe olarak şerh edilen Farsça eserlerin ilk sıralarında Şeyh Sa'dî Şirâzî'nin *Gülistân* adlı eseri gelmektedir. Bu esere 16. yüzyılda yapılmaya başlanan şerhler 19. yüzyıla kadar hiç durmadan farklı şârihler tarafından yapılmaya devam etmiştir. *Gülistân*'ı 19. yüzyılda şerh eden şârihlerden birisi de Mahmud Tâî bin Muhammed'dir. Bu çalışmada ilk olarak Mahmud Tâî bin Muhammed ve onun eseri *Gülistân şerhi* tanıtılacaktır. Daha sonra şerhinde uyguladığı şerh metodu 16. yüzyılın önemli şârihlerinden Sûdî Bosnevî'nin *Gülistân* şerhinde uygulamış olduğu şerh metodu ile karşılaştırılarak incelenecek ve şârihin eseri şerh etme amacı belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sa'dî, Mahmud Tâî, Sûdî, *Gülistân*, Şerh

Mahmud Tai bin Muhammed's Sharh Of Gulistan

Abstract

It is adjusted that the 16th century is the most fruitful period of the genre sharh (commentary) in the classical Turkish literature. In this century, it's seen that there have been commentaries written on Arabic and Persian works, besides Turkish ones. Among Persian works, Saadi Shirazi's work called *Gulistan* took place near the top. The commentaries for this work had started to be written in 16th century and have continued uninterruptedly until the late 19th century by different commentators. Mahmud Tai bin Muhammed was one of the 19th century commentators of *Gulistan*. In this research firstly we are going to introduce Mahmud Tai bin Muhammed and his work called *Sharh of Gulistan* (The Commentary of Gulistan). However, by comparing his method with one of the 16th century commentators Sudi Bosnavi's method of commentary we are going to examine his method of commentary and his purpose of commenting the *Gulistan*.

Key Words: Saadi, Mahmud Tai, Sudi, *Gulistan*, Sharh, Commentary

Giriş

Şeyh Sa'dî Şirâzî (v.1292) daha yaşadığı dönemde meşhur biri olmasına rağmen hayatı hakkında bilgiler çok sınırlıdır. Bu yüzden onun hakkındaki bilgilerin çoğu eserlerinin incelenmesi neticesinde ileri sürülen görüşlerdir. 1213 ya da 1218 yıllarında doğmuş olabileceği tahmin edilir. İlk dini ve edebi bilgilerini Şirazda aldıktan sonra 13. yüzyılın en önemli ilim merkezi Nizamiye medresesinde iyi bir eğitim almıştır.(Çiçekler, 2008:405) Otuz yıl boyunca seyyahat ederek birçok yer gezip görmüş, farklı insanlar, farklı kültürler, farklı tecrübelerle tanışmış, döneminin önemli âlimleri, edebiyatçıları ve mutasavvıflarının sohbetlerinde bulunmuştur. Bütün bir hayat birikimini; öğrendiklerini, görüp yaşadıklarını, okuduklarını, edindiği tecrübeleri Fars dilini kullanmadaki ustalığı ve tabiatındaki zevk-i selîm ile birleştirerek, geniş bir kültür coğrafyasına hitap edecek olan, başta *Bostân* ve *Gülistân* olmak üzere bir kısmı mensur bir kısmı manzum yirmiden fazla eser kaleme almıştır. Bu eserlerin tamamı

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı, guldelenoglu@gmail.com.

Külliyyât-ı Sa'dî adı altında toplanmış olup Sa'dî'nin risaleleri, kasideleri, gazelleri, *Bostân* ve *Gülistân* eserlerini içerir.(Ebtâhî, 1384:14)

Sa'dî'nin eserlerine olan ilgi daha yaşadığı dönemde İran sınırlarını aşmış ve vefatından sonra da hızla yayılmaya devam etmiştir. İbn Battûta seyyahatnâmesinde Çin taraflarına yapmış olduğu seyyahatler sırasında Çinli gemicilerin Sa'dî'nin şiirlerini okuduklarını söyler.(Sâmî, 1346:2) Beraber seyyahat ettiği bir Çin Emiri'nin oğlunun Farsça şiirlere özel bir ilgi duyduğunu ve gemideki hânendelere emir vererek defalarca Sa'dî'nin bir gazelini okuttuğunu belirtir. İbn Battûta'nın bu rivayetleri Sa'dî'nin şöhretinin sadece İran'a yakın ülkelerle sınırlı kalmadığını, Büyük Okyanus kıyıları ve Çin'in en uzak bölgelerine kadar yayıldığını gösterir.(Sâmî, 1346:2)

Sa'dî'nin eserlerinin bu kadar meşhur olmasının nedenlerinin başında kendi tabiatındaki zevki selim ile islam kültürünün zenginliğinden; özellikle Kur'an-ı Kerimden istifade etmiş olması ve dünyanın en uzak bölgelerine yapmış olduğu seyyahatlerden elde ettiği tecrübelerin eserlerine yansması gelir.(Sadru'l-Huffâz, 1385:154) İkinci neden; eserlerinde ahlaki, eğitici (terbiyevî) ve sosyal konuların ön planda olmasıdır. Sa'dî kendi döneminde aynı tarzda eser yazan diğer yazarlar arasında eğitici ve ahlaki konulara daha fazla özen göstermiş ve bu özeni padişahları medhinde dahi korumuştur.(Sadru'l-Huffâz, 1385:153)Bu bağlamda Sa'dî'nin iki önemli eseri *Bostân* ve *Gülistân*'in "*Nâme-i Ahlâk*" olarak isimlendirilmelerinin nedeni ahlaki ve eğitici özellikleri oldukça fazla barındırmalarındandır.(Sadru'l-Huffâz, 1385:154) Charles François Defremery (1822-1883)'nin *Gülistân*'ı Fransızcaya tercüme etme nedeni yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu kanıtlar mahiyettedir. Defremery *Gülistân* tercümesinin mukaddimesinde, onu *Gülistân*'ı tercüme etmeye iten sebebin Sa'dî'nin etkileyici, fasih ve tatlı üslûbu yanında onun insani, ahlaki ve eğitici meseleler üzerindeki sözleri olduğunu söyler.(Sadru'l-Huffâz, 1385:154)

Sa'dî eserlerinde her kesimden insana hitap ederek insanlara daha iyiye, daha doğruya ulaşmanın yollarını öğütler. Ona göre insan; Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi, en şerefli, en mü-kemmel ve en saygıdeğer varlıktır. İnsanoğlunun hayatı ilahi bir ihsandır, bu yüzden kutsaldır ve korunması gereklidir.(Ebtâhî, 1384:15) Sa'dî'nin bu en kutsal varlığı eğitimden maksadı onun ahlaki faziletler kazanması, dindar ve takva sahibi olmasıdır.(Ebtâhî, 1384:15) Bu sebeple toplumun her kesimine hitap eder. Hedefine ulaşabilmek için eserlerinde anlaşılır bir üslûp kullanır. Düşüncelerini latife, hikâye, atasözleri ve şiirlerle dile getirir.(Canpolat, 2006:8) İsmail Hakkı Bursevî eğitimi, zihnin lezzetleri tatması olarak görür ve ona göre eğitim, edebi eserler yoluyla en iyi şekilde yapılır.(Duru, 2007:125) İsmail Hakkı Bursevî'nin bu düşüncesi tasavvuf klasiklerinin neden hikâye ve şiir tarzında yazıldıklarını da açıklar mahiyettedir. Bu bağlamda Sa'dî'nin iletmek istediği mesajları, düşünceleri, bilgileri; hikâye, şiir ve atasözü gibi edebi yolla vermesi onun başta *Bostân* ve *Gülistân* olmak üzere eserlerinin zevkle defalarca okunmasını, kolay ezberlenerek dilden dile aktarılmasını ve böylece hem öğretilerinin hem de eserlerinin kalıcı olmasını sağladığı düşünülebilir.

Bostân ve *Gülistân* Sa'dî'nin en önemli iki eseridir. Ancak Sa'dî'nin şöhretini dünyaya duyuran *Gülistân* olmuştur. Dünya kütüphanelerinde binlerce yazma nüshası bulunmaktadır.(Yazıcı, 1996:240) Sa'dî *Gülistân*'ı 1258 yılında döneminin Salgurlu Hânedanından Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî adına kaleme almıştır. Eser, makâme türündendir; münâcât, na't ve sebep-i telif'in bulunduğu bir dibâce ve sekiz bölümden oluşur. Sa'dî dibâcesinde büyüklerin hoş görüşüne sığınarak eserinde; nadir sözler, meseller, şiirler, hikâyeler ve eski padişahların hayat hikayelerinden bir kaç kelimeyi özet olarak bu kitapta topladığını,(Rehber, 1997:41)

kitabın tertibi ve bâbların düzenlenmesinde okuyucunun sıkılmaması için sözü kısa kesmenin uygun görüldüğünü ve Abese² süresine iktibasta bulunarak iri ve sık ağaçlı bir bahçeye benzettiği eserinin aynı cennet gibi sekiz bâbdan meydana geldiğini belirtir.(Rehber, 1997: 42) Son olarak amacını: “Bizim muradımız nasihat etmektir ve ettik, seni Allah’a havale ettik ve gittik” (Rehber, 1997:43) diye belirterek dibâceyi bitirir.

Gülistân Sa’dî’nin manzum ve mensur olarak kaleme aldığı olgunluk dönemine ait bir eserdir. Dibâcede *Gülistân*’ı; güzel konuşanların işine yarayacak, yazarlara belâgat öğretecek şekilde yazdığını.(Rehber,1997:31) belirterek kendi üslûbu hakkında bilgi verir. Sa’dî’nin *Gülistân*’da kullanmış olduğu nesir nazma çok yakın secili bir nesirdir. Farsça secili nesrin en güzel örnekleri arasındadır. Tıpkı manzum parçalar gibi ezberlenmeye elverişlidir. Nitekim Osmanlı ve Hind şehzade ve şahlarının *Gülistân*’ın hikaye ve şiirlerini ezbere bildikleri rivayet edilir. (Sâmî, 1346:2) Sa’dî hikâyelerini her yaştan insanın bir şeyler anlayacağı şekilde secili; ancak sade bir nesirle verdikten sonra hikâyelerden alınacak dersleri, öğütleri manzum olarak vermiştir. Bu yöntemle hikâyelerden alınacak ders ve öğütlerin akılda kalıcılığını artırdığı düşünülebilir. *Gülistân*’ın önemli bir diğer özelliği sehl-i mümteni olmasıdır. Üslûbu ilk bakışta çok kolay ve taklit edilebilir görülür. Bu sebeple Türk edebiyatında *Bahâristân*, *Nigârîstân*, *Perîşân* gibi *Gülistân*’a bir çok nazire yazılmış; ancak bu eserlerin Türk edebiyatında önemli yerleri olmasına rağmen *Gülistân*’ın seviyesini yakaladıkları düşünülmemektedir. Çünkü her şeyden önce Sa’dî’de kendi yaratılışından gelen bir zevk-i selîm, tefekkür ve hayal gücü, yılların vermiş olduğu eğitim, tecrübe ve teemmüllerin neticeleri ve Farsçaya hâkimiyet vardır.

Gülistân’ın çok yönlü okuma gerektiren katmanlı bir eser olduğu düşünülebilir. Çünkü Sa’dî’nin her sözü, her hikâyesi, her beyti bilgelik doludur.(Kanar, 2002:11) Az sözle çok manalar ifade eder. Eser görünüş itibarıyla kolay, mana cihetinden bakıldığı zaman açıklanmaya ihtiyaç duyulan yoğun manalar barındırır. *Gülistân* yedisinde okunmaya başlanır, ancak yetmişinde anlaşılır sözü, eserin sadece dil açısından değil özellikle mana dünyasının zenginliği açısından anlaşılma meselesi üzerine söylenmiştir. Nitekim *Gülistân*’a Farsça şerhlerin de yapılmış olması bu görüşü destekler mahiyettedir. *Gülistân* her seviye ve her yaştan insana bir şeyler anlatabilecek ahlaki, edebi ve mana zenginliğine sahip olması hasebiyle Osmanlı medreselerinin her kademesinde eğitim ve öğretimde, hem dil hususiyetlerinin hem de açıklanması gereken yoğun manalarının açıklandığı şerhleriyle beraber okutulmuştur. Bu yüzden *Gülistân* Türk edebiyatında en çok şerh edilen eserler arasında yer alır. İlk örnekleri 16. yüzyılda görülmeye başlanan *Gülistân* şerhleri 19. yüzyıla kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. Tercümeleri günümüzde hâlâ devam etmektedir.

19. yüzyılda ikisi matbu olmak üzere dört tane *Gülistân* şerhi tesbit edilmiştir. Bunlar: Mustafâ Vâhid-i Amasî: “*Güldeste-i Gülistân*” 1824-25 yıllarında yazılmıştır. Şerh ve tercüme şeklindedir. Osmân (Fâik): *Gülistân*’ın tercüme ve şerhidir. 1890 yılında basılmıştır. Ca’fer-i Tayyâr b. Ahmed Sâlim: *Gülistân* üzerine iki çalışması bulunur. İkisi de matbudur. İlki “*Zübde-i Gülistân*” 1888-89, diğeri, “*Rehber-i Gülistân*” 1890-91 yılında basılmıştır.(Yazar, 2011:840) Bu şerhlerden dördüncüsü olan MahmudTâî bin Muhammed’in *Şerh-i Gülistân*’ı makalemizin konusudur. Çalışmamızda ilk olarak Mahmud Tâî bin Muhammed’in hayatı hakkında ulaşılabilen bilgiler ve eserin özellikleri sunulacaktır. Daha sonra eserin ilk yüz sayfası kapsamında şârihin şerhinde uygulamış olduğu şerh metodu; hem klasik şerh geleneği

² Abese, 80/30.

kuralları doğrultusunda hem de Sûdî Bosnevî'nin şerhinde uygulamış olduğu metot ve usulle karşılaştırılarak incelenecek ve şârihin eseri şerh etme amacı belirlenmeye çalışılacaktır.

I.Mahmud Tâî bin Muhammed ve Şerh-i Gülistân'ı

Tam adı, Mahmud Tâî bin Muhammed ibn Âdem bin Abdullah el-Bağdadî el-Hanefî'dir. İsmail Paşa (v.1920)'nin *Hediyyetü'l-Ârifîn ve İzâhu'l-Meknûn* adlı eserlerinden elde ettiğimiz bilgilere göre, Mahmud Tâî bin Muhammed 19. yüzyılda, muhtemelen II. Mahmud ve III. Selim'in saltanatı döneminde İstanbul'da yaşamıştır. Ne zaman, nerede doğduğu ve eğitim hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de geçen bilgilere göre İstanbul'a sonradan geldiği anlaşılır. İstanbul'a gelip Ziver Paşa (v.1862)'nin çocuklarına eğitim verdiği, daha sonra Büyükçekmece'ye taşınıp, vefat tarihi olan 1851 yılına kadar orada yaşayıp, orada vefat ettiği kayıtlıdır. Ayrıca bu eserde *Tâî* kelimesinin onun mahlası olduğu ve Şeyh Sa'dî'nin *Gülistân*'ını büyük bir cilt halinde şerh ettiği yazılıdır. (El-Bağdadî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 418) İsmail Paşa bir diğer eseri *İzâhu'l-Meknûn*'da; *Gülistân*'ı Türkçe olarak büyük bir cilt halinde şerh etti, dedikten sonra “*Evveluhu*” diyerek, eserin hamdelesinin ilk cümlesini de bildirmiştir. (El-Bağdadî, *İzâhu'l-Meknûn*, 27)

Şerh-i Gülistân'ın ne zaman telif edildiği hakkında bir bilgi mevcut değildir. Mahmud Tâî bin Muhammed'in vefatından 13 yıl sonra Kadı Ali b. Mustafa tarafından, 1280(1864) yılında, Çakmaklı köyünde istinsah edilen, ulaşabildiğimiz tek nüshası Milli Kütüphane, 9036 numara kayıtlıdır. Kaynaklarda da büyük bir cilt şeklinde geçtiği üzere eser, 404 varaktan oluşur; ancak bazı sayfaları ve satırları eksiktir. Eser klasik üslûp üzerine; besmele, hamdele, salvele ve hatime bölümlerinden oluşur. Yazar hamdele ve salveleden sonra kendi acizliğini, Peygambere olan sevgisini ve Allah'ın rahmetine muhtaç olduğunu belirterek kendi ismini zikreder; ancak yazmanın bundan sonraki birkaç sayfası mevcut olmadığı için ilerleyen sayfalarda sebeb-i telif'in ya da bir mukaddimenin olup olmadığı bilinmemektedir.

II.Şerh-i Gülistân'da Uygulanan Şerh Metodu

Şârihler şerh edecekleri metinleri yorumlamaya başlamadan önce, kendi amaçları doğrultusunda kaynak eser toplamak gibi bir takım hazırlıklar yaparlar. Şerh edilecek metnin daha önce yapılmış şerhlerini okumak da bu hazırlıklardan biridir. (Canpolat, 2006:115) Mahmud Tâî bin Muhammed'in şerhinde ileri sürdüğü ifadelerden, kendisinden önce yapılmış *Gülistân* şerhlerini okumuş olduğu anlaşılır. Ancak bu şerhlerin şârihleri arasında sadece Sûdî Bosnevî'nin ismini, Fâzıl Sûdî diye zikrederek ona, bazı yerlerde övgülerini bazı yerlerde de eleştirilerini iletir. Sûdî Bosnevî 16. yüzyılda yaşamış önemli şârihlerdendir. (Yılmaz, 2008:33) Türk edebiyatında *Bostân*, *Gülistân* ve Hafız'ın divanına yapmış olduğu şerhlerle önemli bir yere sahiptir. Aynı yüzyılda bu eserleri şerh eden diğer şârihler (Şem'î, Surûfî gibi) arasında takip ettiği usûl ve yöntem ile klasik şerh anlayışına en uygun olandır. Sûdî'nin şerhleri üzerine yapılan incelemeler, onun şerhlerinde yapmış olduğu yorumların diğer iki şârihe göre daha isabetli olduğunu gösterir. (Yazar, 2011:45) Bu özellikleri sayesinde kendisinden sonra gelen şârihleri ciddi anlamda etkilemiştir. Eserlerinin nüshalarının çokluğu da bu durumu doğrular mahiyettedir. (Açar, 2016:185) Mahmud Tâî bin Muhammed'in de Sûdî'den etkilenen ve onun çizgisini takip eden şârihlerden olduğu söylenebilir. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında geleneksel şerh kuralları doğrultusunda, klasik şerh metod ve usûlüne en yakın mahiyette olan Sûdî Bosnevî'nin 16. yüzyıl şerhi üzerinden gidilerek, 19. yüzyıl şerhi olan,

Mahmud Tâî bin Muhammed'in *Şerh-i Gülistân*'ı; uygulamış olduğu şerh metodu ve amacı bakımından incelenecektir:

Klasik şerh metodunda şerh edilecek kaynak metin, şârihin metne bakış açısına göre anlamlı birimlere bölünür. Bu anlamlı birimler cümle, mısra ya da beyit şeklinde olabilir. Daha sonra şârih bu birimleri köklere, eklere ve seslere ayırır ve bunlarla ilgili açıklamaları verir.(Canpolat, 2006:178) Sûdî şerh edeceği kaynak metni birimlere göre şerh metnine dahil eder, daha sonra bunlarla ilgili gramer kuralları, irab kaideleri, kelime ve terkiplerin lügat anlamı ve cümle içerisinde kullanımı, bazen kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıkları verilerek bu parçalar tek tek açıklanır. “ *Bunda murâd...*” şeklinde başlayan yapılarla kelime ve terkiplerin mecazi ve yan almaları hakkında bilgi verir.(Yılmaz, 2008:254) Bahsedilen bütün bu izahlar bittikten sonra şârih; “*Mahsûl-i beyt, mahsûl-i terkîb, hâsıl-ı terkîb*” gibi kalıplaşmış ifadeleri kullanarak şerh ettiği parçanın Türkçe çevirisini yapar. Daha sonra “*Ya'nî*” kelimesiyle yorumlarını vereceği kısma geçer. Burada bahsedilen kalıplaşmış ifadeler şerhin bitip tercüme ve yorumla geçildiğinin ifadesidir.(Taşçı, 2014:97) Sûdî'nin şerhinden alınan örnek bir beyit:

Ebr ü bâd u meh ü hurşîd ü felek der-kârend Tâ tü nânî be-kef ârî vü be-gaflet neh'arî
“Ebr, bulut; bâd, yel. Meh, mâhdan muhaffef, aydur; kamer ma'nâsına. Hurşîd güneş; yalnız hûr da dirler şîd de. Felek, gök. Der, harf-i zarf. Kâr, işdür; fi'l ma'nâsına. Nûn ve dâl-ı sâkine bunun gibi yerlerde edât-ı cem'dür. Ya'nî sîn ve tânun cem'idür. Müfred murâd olsa kârest dirdük. Fe-te'emmell. Tâ, harf-i ta'lîl. Tü, sen dimekdür; ente ma'nâsına. Nân, etmek ve yâ, harf-i vahdet. Be-kef: Bâ, harf-i sıla. Kef, lafz-ı Farisîdür, aya ma'nâsına, ya'nî el aya-sı. Arapça râhe dirler. Ârî, fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur ârîdenden ki muhaffefdür âverîdenden ki muzâri'i âvered gelür. Fe-te'emmell. Vâv, harf-i 'atf. Yâ-yı sâkineden sonra geldüğü-y-çün vâvla hemze beyninde telaffuz olunur. Niteki 'azze vü celle de böyle idi. Be-gaflet: Bâ, harf-i musâhabet. Gaflet, ma'rûf. Neh'arî: Nûn, harf-i nefy-i hükmdür, anunçün muttasıl yazılır. H'arî, vâv-ı resmîyle fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur; yimeyesin dimekdür. Ba'zular neh'arî bâ-yı istikbâliyye ile istifhâm-ı inkârî olmaga kâbil didiler ammâ bu kavle iltifât olunmaz her kimden sâdır olursa. [Redd-i Lâmi'i]. Mahsûl-i beyt: Ebr ve bâd ve meh ve güneş işdedürler. Ya'nî her birisi işde ve hüdmetde sâbitdür. Hâsılı her biri bir hüdmete ta'yîn olunmuşdur; tâ kim sen bir etmek ele getüresin ve ol etmegi gafletle yimeyesin. Etmek ele getürmekden murâd kesb ü tahsîldür. Ya'nî Hudâ bunları sana hüdmetkâr ta'yîn eylemişdür; tâ kim sen bu vâsıta ile Hudâ'ya 'ibâdet ü tâ'at eyleyesin.”(Yılmaz, 2008:334)

Sûdî kaynak metni örnekte görüldüğü şekilde şerh metninin içine katarak kelime ve ibareleri açıklar daha sonra tercüme ve yorum kısmına geçer. Burada reddiye göndereceği şârihler varsa göndermesini yapar. Bu usûl Sûdî'de bazı istisnalar dışında şerh boyunca uygulanır. Mahmud Tâî bin Muhammed de kaynak metni birimlere bölerek şerh metni içine katar. Ancak onun birimleri bölme şekli Sûdî'den biraz farklıdır. O, şerhinde kaynak metni daha çok kelime grupları ve cümleler şeklinde, manzum kısımları ise bazen mısra mısra bazen beyit şeklinde bazen de daha küçük birimlere bölerek şerh metni içine katarak verir. Bu kaynak metni vermenin bir usûlüdür. Bu usûlde kaynak metni şerh metninden ayırmak için bu kelime, cümle, mısra ya da beyitlerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilir ya da bu kısımlar tamamen kırmızı mürekkeple yazılarak şerh metni içinde kaybolması engellenir.(Yazar, 2011:72) Mahmud Tâî bin Muhammed'in şerhinde bu kısımlar üzeri kırmızı mürekkeple çizilerek gösterilir:

Ebr ü bâd u meh ü hurşîd ü felek der-kârend Tâ tu nânî be-kef ârî vü be-gaflet neh^vorî
“**Ebr**, bulut **ü bâd**, ve yel **ü meh**, ve ay **ü hurşîd**, ve güneş **ü felek**, ve gök **der-kârend**, işde-
dürler. Ya'nî her birisi bir işde ve bir hizmetde sâbitdür. Hâsılı her biri bir hizmete ta'yîn
olmuşdur. **Tâ tu**, tâ kim sen **nânî**, bir etmek **be-kef ârî**, ele götürüresin. **vü be-gaflet ne-h^vorî**,
ve ol etmeği gafletle yimeyesin. Etmek ele götürmekden murâd kesb ü tahsîldür. Ya'nî Allâh
Te'âlâ bunları sana hizmetkâr ta'yîn eylemişdür; tâ kim sen bu vâsıta ile Allâh Te'âlâ'ya
mümkün olduğu mertebe 'ibâdet ü tâ'at eylesin.”(Tâî ,vr.7^a)

Yukarıdaki metin Mahmud Tâî bin Muhammed'in kaynak metni kelime kelime bölerek şerh
ettiği usûle örnektir. Ancak bu yöntem şerh boyunca uygulanmaz. Onun, beyitleri daha çok
mısra mısra ya da daha küçük birimler şeklinde metin içine katarak ele aldığı görülür. Aynı
yöntem *Gülîstân*'ın nesir kısımları için de geçerlidir. Bu kısımlar da bazen kelime kelime ba-
zen de cümleler şeklinde şerh metnine katılarak şerh edilir:

Âşıkân küşteğân-ı ma'şûkend Ber-ne-yâyed zi-küştegân âvâz
“**‘Âşıkân küşteğân-ı ma'şûkend**: Ma'nâ cihetünden beyt-i evvelün mazmûnunu te'kîd idüp
buyurur: 'Âşıklar ma'şûkun maktûlleridir. **Ber-ne-yâyed zi-küştegân âvâz**: Pes maktûllerden
âvâz çıkmâz ki anı vasf ideler. Ya'nî vasfına kâdir degüller. **Hâsılı** maktûl âvâzda kâdir olma-
dığı gibi kimse Allâh Te'âlâ Hazretlerinin vasfına kâdir degül.”(Tâî ,vr.10^a)

Ömr berfest ü âftâb-ı temmûz Endekî mând u h^vâce gırre henûz
“**‘Ömr berfest** İnsân ve hayevânun 'ömri kardur, ya'nî tîz geçmekde kar gibidür, tîz erimede
ü âftâb-ı temmûz ve temmûz ayının güneşi ya'nî sayf şehirlerinün orta şehri temmûz-nâmun
güneşi **endekî mând** berf-i 'ömrden azıcık kodu **u h^vâce** hâlbuki h^vâce dahu **gırre henûz**
gâfildür.”(Tâî ,vr.20^a)

Bu örneklerin ilkinde Mahmud Tâî bin Muhammed şerh ettiği beyiti mısra mısra alarak şerh
metnine katar. Gerekli açıklamalardan sonra “*Hâsılı*” ifadesiyle kendi yorumuna geçer. Ba-
zen kendi yorumlarını “*Pes, ya'nî*” ifadelerini kullanarak verdiği de görülür. İkinci örnekte ise
beyit daha küçük birimlere bölünmüştür.

Klasik mensur şerhlerde filolojik izahlar önemli bir yer tutar.(Şaraç, 2006:125) Özellikle
Farsça eserlere yapılan şerhlerin amaçlarından birinin, metin merkezli dil ve edebiyat öğretimi
olması, bu durumun; yani şerhlerde filolojik izahların neden yoğun olarak bulunduğuunun ce-
vabıdır.(Taşçı, 2014:85) Sûdî'nin şerhinin amaçlarından biri de dil öğretmek olduğu için filo-
lojik izahlar onun şerhinin önemli bir bölümünü kaplar. Zira yukarıda verilen ilk örnekte bu
açıkça görülür. Kelimeleri ince ince tahlil eder. Diğer dillerdeki anlamlarını verir. Gramer
özelliklerini açıklar, Farsça ve Arapça gramere dair bilgiler verir. Mahmud Tâî bin Muham-
med'in *Gülîstân*'ı şerh etme amacı, onu daha özlü daha kısa hale getirmektir. Bu sebepten
onun şerhinde filolojik izahlar Sûdî'de olduğu kadar yoğun değildir. Bu izahları gerektiği
yerlerde gramer kuralları yanında en çok kelime anlamları ve irab kaidelerini vermek için
kullanır:

“**Melik-râ düşnâm dâden girift ü sakat goften**, **düşnâm dâden girift**, bî-hasbî'l-lüga düşnâm
virmek tutdı ya'nî söğüş virmek. Ammâ isti'mâlde söğmege başladı dimekdür. **Ve sakat** ,

sînün kâfun fethalarıyla alçak kumaşa dirler ammâ bunun gibi yerlerde nâ-ma'kûl ü nâ-sezâ kelâmdan 'ibâretdür."(Tâî ,vr.44^a)

Tâ'ateş, *Tâ'at*, inkiyâd ma'nâsına. *Muzâfun ileyhîsi olan şîn zamîrinün merci'i Hudâ'dur. Mûcîb-i*, *Bâb-ı if'âlden ism-i fâ'ıldür. Müsbet ma'nâsına ya'nî âdetu'llâh üzre isbât ya'nî sâbit idici ve meksûru'l-âhir oldığı muzâf olduğındandır. Zirâ bu dilde böyledür."*(Tâî ,vr.3^a)

"Savlet, lügatde bir kimsenün üzerine sıçrayup hücum eylemeye dirler ammâ bunda şiddetden ibâretdür."(Tâî ,vr.26^a)

"Hunük, hânun ve nûnun zammı ve kâf-i Arabi lafz-ı müşterekdür sovukıla mübârek ma'nâsı beyninde. Ve gûy, topdur ki Arapça kürre dirler. Bunda gûy-i nîkînden murâd hayrât u hasenât ve a'mâl-i sâlihâdur."(Tâî ,vr.20^a)

Berg-i 'avsî, *hayât-ı ebedî yaragını ve esbâbını berg, bânun fethi ve rânun sükûnı ve kâf-Acemile yarak ve esbâb ma'nâsına geldiği gibi ağaç yaprağı ma'nâsına dahı gelmişdür."*(Tâî ,vr.20^a)

Klasik Türk edebiyatı şerh geleneğinde şerhlerde verilen bilgileri ve yapılan yorumları kuvvetlendirmek ve teyit etmek için istişhat metodu kullanılır.(Yazar, 2011:85) Şârihler bu metodu kendi amaç, bilgi, kültür ve birikimleri çerçevesinde yaparlar. Bu yüzden mensur metin şerhlerinde farklılıklar görülür.(Canpolat, 2000:9) Sûdî'nin şerhinde bu metot oldukça fazla kullanmıştır. Yapmış olduğu yorumları desteklemek için ayet, hadis, şiir , tarihi ve miteolojik unsurlardan oldukça fazla yararlanır. Mahmud Tâî bin Muhammed ise hem Sûdî'nin verdiği bazı ayet ve hadisleri hem de kendi görüşünü destekleyecek ayet ve hadislerden iktibaslar yapar. İslam tarihi ve peygamberlerle ilgili hususlar geniş olarak işlenir. İran miteolojisi ile ilgili hususlar Sûdî'de ki kadar geniş yer tutmamakla birlikte bazı miteolojik unsurlar hakkında Sûdî'den daha ayrıntılı bilgiler vermiştir. Ancak şerhinin ilk yüz sayfası içinde Sûdî'nin yapmış olduğu iki manzum parçadan başka manzum iktibas yapmamıştır. Aşağıdaki örnek Mahmud Tâî bin Muhammed'in Sûdî'de olmayan bir hadis iktibasını içerir:

"...Siyânet ü ri'âyetün için sana şükr eylemek bizüm üzerimize vâcibdür veyâ senün gibi bir merhametlü pâdişâhı bize hâkim eylediçün Allâh Te'âlâ'ya şükr bizüm üstümüze lâzımdur. Lâkin evlâ olan budur. Tanrı Te'âlâ'ya hem sana şükr bizüm üzerimize vâcibdür. Zirâ "Men lem yeşkürü'n-nâs lem yeşkürü'llâh"³ meşhûrdur."(Tâî ,vr.17^b)

Aşağıdaki örneklerde ise Mahmud Tâî bin Muhammed, Sûdî'nin aktardığı bilgileri de alarak hümâ kuşu hakkında daha ayrıntılı bilgiler verir. Hurma ağacının yaratılışı hakkında vermiş olduğu bilgiler ise Sûdî'de bulunmaz.

"Ma'lûm ola ki nakîl oldığı üzre yemm ü mübâreklikle meşhûr hümâ kuşu her kimseye ki gölgesi düşe pâdişâh olur yâhûd ziyâde ulu bir devletlü ve bundan gayri bir hâssasıda budur ki hevâda yumurtlar ve yavrusu hevâda çıkar çıktığı gibi uçar. Ve turnaklı yırtıcı kuş togan ve şâhin gibi kuşları sayd idüp âzâr u eziyyet eylemez belki kemikler ile kanâ'at ider dirler. Kemikleri yerden alur iken karîb ider ve kemik gördüğü yerden minkâr ile kapar hevâyâ eyledüp yir. Zirâ sâ'ir hayvânât gibi ayakları yokdur ki yerde yürüye ve'l'ilm 'inde'llâhu Te'âlâ."(Tâî ,vr.50^b)

" Hurma ağacı tahsîs-i bi'z-zikr eyledi. Zirâ tûl u istikâmet-i kâmetde sâ'ir mîve ağaçlar üzre fazl u kerâmeti zâhir u bâhir oldığı gibi Âdem peygamber -alâ nebiyyinâ ve aleyhi ve alâ âlihime's-salâtu ve's-selâm- Hazretlerinin mahlûk oldığı tynun bakiyyesinden halkı, menâfi'i

³ İnsanlara teşekkür etmeyi bilmeyen kişi, Allah'a da şükredemez, Tirmizî, "Birr",35.

dahı cümle ağaçlardan ziyâde ve kesreti sebebiyle hakikatde dahı cümle ağaçlar üzre fazl u kerâmeti âşikârdur.” (Tâî ,vr.7^a)

Katip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*’un giriş kısmında şerhe duyulan ihtiyaç ve şerhte dikkat edilmesi gereken hususlardan bahseder. Ona göre bir eserin şerh edilmesini gerektiren sebeplerden birisi metin yazarının insan olması hasebiyle bir takım hatalar yapmış olabilmesidir. Şerhte dikkat edilmesi gereken hususlarla ilgili olarak ise, şârihin metni şerh ederken metnin sahibine karşı insafli olması, itirazlarını yumuşak ve üstü kapalı bir üslûbla yazarın şahsiyetine karalama yapmadan, hatta itirazları adres göndermeden yapması gerektiği gibi bir takım hususiyetleri bildirir.(Saraç, 2006:123-124) Buradan klasik şerh anlayışında eleştiri üslûbunun bulunduğu anlaşılır. Daha önce şerh edilmiş bir metnin tekrar şerh edilmesinin nedeni de aynı bakış açısıyla değerlendirilebilir. Şârihler de insan olmaları hasebiyle şerhlerinde hataya düşebilir, önemli noktaları dile getirmeyi unutabilir, bazı bilgileri karıştırabilir ve bazı kısımları şerh etmeden geçebilirler. Sonra gelen şârihler de gördüğü eksikleri gidermek için o metni tekrar şerh ederler. Daha öncede belirtildiği gibi şârihler bir metni şerh etmeye başlamadan önce o metne yapılmış bütün şerhleri okurlar ve o şerhlerde katılmadıkları, eksik ve yanlış buldukları yerleri bildirirler. Sûdî’de bu üslûb reddiyeler şeklinde görülür. Zaten reddiyelerin en çok görüldüğü dönem 16. yüzyıldır.(Yılmaz, 2011) Sûdî şerhinde Sürûrî, Şem’î ve Lâmi’î gibi şârihlere; gramer, anlam, belâgat, imla ve verilen bilgilerin yanlışlığı ile ilgili reddiyelerde bulunur. Örneğin:

“Rencîde, ism-i mef’ûldür; incinmiş dimekdür diyen sîgada ve ma’nâda isâbet eylememiş. (Redd-i Lami’î)”(Yılmaz, 2008:371)

Mahmud Tâî bin Muhammed’in *Gülistân*’ı şerh etme amaçlarından birisi, şerhindeki üslûp ve ifadelerinden, ileri sürdüğü görüşlerden anlaşıldığı kadarıyla önceki *Gülistân* şerhlerinde katılmadığı, yanlış ya da eksik olduğunu düşündüğü yerlerin olmasıdır. Onun şerhinde yaptığı açıklamalardan pek çok şârihi okuduğu anlaşılır. Diğer şârihlerden “Bazıları” ya da “Şurrâh” diye bahsederken Sûdî’yi açıkça zikrederek reddiyelerini gönderir:

“ İltifât-ı hudâvendiveş be-yârâved, İtifât, giderken başın ardına döndürüp bakmaga dirler. Ve şîn, zamîri zâhir ba’zıların didüğü gibi şehzâde Sa’d’a râci’dur. Ve kitâb-ı Gülistân’a ircâ iden Fâzıl Sûdî ile pâdişâh Ebû Bekr’e ircâ iden ba’zılar hilâf-ı zâhire ircâ itmişler...” (Tâî ,vr.31^b)

“...işte bu makâma lâzım olan bu tahkîk-ı hakîkimüzden Sûdî şerhi bî-behredür.” (Tâî ,vr.11^a)

“İmdi meşşâta, mübâlaga ile ism-i fâ’il olduğına kâ’il olan Sûdî’nün bu kavli adem-i mülâhazadan neş’et itmişdür.” (Tâî ,vr.36^a)

“Bu makâmda Fâzıl Sûdî’nün nakle lâyük olmayan ba’zı kıl u kâl-i bî-tâ’ilesi fazlına münâfidür.” (Tâî ,vr.5^a)

Örneklerde görüldüğü gibi Mahmud Tâî bin Muhammed Sûdî’yi bir çok yerde, gramer kuralları ile ilgili verdiği izahlardan, bazı yerlerde sözü çok uzatmasından ve açıklanması gereken önemli kısımların açıklanmamış olmasından dolayı eleştirir. Aşağıdaki örnekte ise *Gülistân*’ın birinci bâbının ikinci hikayesinde geçen Sultan Mahmud’un Sûdî tarafından Gazneli Mahmud olarak şerh edilmesini, bir kaynak esere atıf yaparak reddeder:

“...Ya’nî Sultân Mahmûd-ı Gaznevî diyü şerh-i Sûdî böyle tefsîr eyledi. Lâkin şeyh-ü’l-kurra ve’l-muhaddisîn Muhammed el-Cezerü Hazretleri Zâtü’ş-Şifâ-nâm manzûme siyeriyesinde adaletle sultân Gaznevî’yi medh idüp Şeyh-i mûmâ ileyhün kelâmına nazaran bunda müstelzim zemm olan bir lâşeden murâd Sultân Mahmûd murâd degül...” (Tâî ,vr.47^a)

Ayrıca, eser genel olarak incelendiğinde, Mahmud Tâî bin Muhammed Sûdî'nin vermiş olduğu bazı hükümleri şer'î açıdan inceler, tartışır, o konuda İslam alimlerinin görüşlerini verir, bazı kaynak eserlere atıf yapar ve o hükmün şeriate uygun olup olmadığını belirtir.

III. Mahmud Tâî bin Muhammed'in Gülistân'ı Şerh Etme Amacı

Şârihler bir metni belli bir amaç doğrultusunda şerh ederler. Eğer şerh edilen metin bir inanç sistemi açısından önemli ise kullanılan terim ve kavramlarda bu amaç doğrultusunda olur. (Saraç, 2006:125) Mahmut Tâî bin Muhammed'in *Gülistân*'ı şerh etme amacı Sûdî'den farklıdır. Bu yüzden bundan sonraki kısımlar Sûdî'nin şerhinde görülmez. Genel itibarıyla *Şerh-i Gülistân*'da Allah Tealayı tazim ve takdis cümleleri, peygamberlere salat ve selamlar, dualar ve dini terimler önemli bir yer tutar. Aşağıda verilen alıntılar Mahmud Tâî bin Muhammed'in topluluğa hitap ettiği dualara örnektir.

“Ve rabbüm fazl-ı kerem-i bî-pâyanyla Muhammed Mustafâ -salla'l-lâhu te'âlâ aleyhi ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellim- Hazretlerinin yüz suyu hürmetiçün her hatânun başı olan bu dostu ve fâhişe dünyâ-yı bî-vefânun mahabbetinden kalplerimizi pâk u mutahhar eyleye. Ve nûr-i muhabbet ü haşyeyiyle münevver eyleye. Âmîn.” (Tâî ,vr.19^b)

“..Ve âbâ u ummehât ve ihvân u ehavât ve sâ'ir akârîb ü ta'allukât ve kâffe-i üstâz ve evliyâ'ü'n-ne'im ve mü'minîn ve ehîbbâ vü çiragla cemî'i mü'minîn ü mü'minât ve müslimîn ü müslimât ahyâ'u minhüm ve'l-embât min ehli's-sünne ve'l-cemâ'ati magfûr, bâ-husûs halîfe-i zamân ve nâsırân-ı ehl-i imân ve bu du'âmıza âmîn diyen ihvânımızı dârunda husûl-i emelle-riyle mesrûru'l-fu'âd eyle. Âmîn...” (Tâî ,vr.21^a)

Mahmud Tâî bin Muhammed'in şerhinde topluluğa hitap ettiği bu dualar yanında kendisine ettiği bireysel duaları da vardır. Şerhinin bazı bölümlerinde kendi acizliğinden, günahlarının çokluğundan, ömrünü isyanla ve boş yere sarf ettiğinden bahseder ve Allah'a onu afetmesi için dua eder.

“Ey cemî'i nakâ'isden pâk u münezzeh vü mukaddes Rabbüm-celle celâlüh ve 'amme nevâlüh-Hazretleri! Mahz-ı fazl u kerem-i bî-nihâyetün ile cemî'i ömrünü me'âsîde ve mâ-lâyâ'nîde ifnâ vü telef iden bu zelîl ü hakîr ü fakîr Mahmûd Tâ'î kuluna hüsn-i hâtîme nasîb eyle! ...” (Tâî ,vr.21^a)

Mahmud Tâî bin Muhammed'in şerhinde dikkat çeken önemli bir husus, onun eserin bir çok yerinde dini, şer'î ve İslam tarihi ile ilgili meseleleri uzun uzun anlatmasıdır. *Gülistân*'da geçen bazı meseleleri şer'î açıdan inceleyip yorumlar ve Sûdî'nin bazı hükümlerini de bu şekilde değerlendirerek *“Merhûmun didiği şer'at-i mutahharaya muhalefeti bundandır ki...”* (Tâî ,vr.136^a) gibi cümlelerle açıklamalarda bulunur.

“...Ki imân ile âhirete giden mü'min her ne kadar kabirde veyâ bir müddet cehennemde âdetullâh üzere a'mâliyyesiyle müczâ olup mu'azzeb olur ise elbette 'azâbda muhalled olmayup cenâb-ı Erhamu'r-Râhimîn Hazretleri anı azâbdan kurtarup ni'âm-ı ebediyye ile mütene'im olmak üzere cennette muhalled ve mü'eddeb ider. Ve küfr ile âhirete giden kâfir- Ma'âzâ'llâhu Te'âlâ elbette cehenneme idhâl ider ve anda yakînen ve cezmen ve muhalleden ve mü'ebbeden âzâb-ı şedîd ile mu'azzeb olur.” (Tâî ,vr.21^a)

“... ve ulemânun buyurduğu üzere bir kimse kıble ikidür ,birisi Ka'be birisi Kudüsdür dise kâfir olur. Kudüs'ün kıble olup nesh olduğunu inkâr itdiğiçün. ... Ammâ ol beyt-i mukaddes kıble idi

ve nesh oldu, Ka'be kible oldu demek zâhir küfürden degüldür. Zîrâ bu söz şerî'ate muvâfık-dur.”(Tâî ,vr.87^a)

Şerh-i Gülistânda dikkat çeken bir diğer önemli husus, Mahmut Tâî bin Muhammed'in Râfizîler hakkında ileri sürdüğü görüşlerdir. Şârih eserinin bir çok yerinde Râfizîlerin *Gülistân* metnini tahrip ettiklerini, esere bir takım ekleme ve çıkarma yaptıklarını ve Şeyh Sa'dî Şirâzî'ye iftira attıklarını ileri sürer ve bunları ispat etmeye çalışır. Aşağıdaki örneklerde Gülistân'ın dibâcesinde geçen iki duanın ve şerhinin ilerleyen bölümlerinde açıkladığı bazı yerlerin Sa'dî'ye ait olmadığını ileri sürer.

“Pes zannı galîbe göre hutta-ı Şirâzda bu du'â Şeyh Hazretlerinden olmayup belki ba'zı mu-tasarrıflar ve muharrıflar derc ü ilhâk eylemişlerdür. Zîrâ te'sîr ü letâfetde Şeyh'ün selîs ü halâvetlü nutkına mâ'il olmadıgından mâ'adâ çok zamân murûr itmeden hutta-i mezkûre Râfizîlere mukarrar oldığı buna şahid-i kavîdür. Te'emmell!” (Tâî ,vr.16^a)

“Şirâz'a sebkât eylediği du'â gibi bu du'â dahî va'llâhu Te'âlâ a'lem Şeyh -kuddise sirruhu-Hazretlerinden olmayup belki Gülistân'da bu iki du'â ile Şeyh Hazretlerine nisbeti münâsib olmayan sâ'ir yerler Gülistân kitâbı etrâfa kable'l-intişâr ol diyârün ekserîsini gûnâ gûn bid'u rifz ile mülevves iden Râfizîler ilhâk eylemişler. Zîrâ hâk-i Fârs'un ekserîne istî'âb iden bu televvüs-i eşidde ve'azam-ı belâ vü musîbetlendendür. Ve'l-'ilm 'inda'llâhi Te'âlâ.”(Tâî, vr.18^a)

Mahmut Tâî bin Muhammed eserinin hatime kısmında Allah'a onu, *Gülistân*'ın bâblarını daha özlü hale getirerek, onun mana incilerini fasih bir kelam ve açık bir kitabetle yazmasında başarıya ulaştırdığı için hamd eder. Makalemizin başında da ifade edildiği üzere çalışmamızda eserin sebep-i telifine ulaşamamış olmamız nedeniyle eserin yazılma amacı hakkında hatimede bahsettiği bu husustan ve yukarıda örnekleri verililen şerhinde kullandığı terim ve ifadelerden yola çıkarak bazı yorumlarda bulunulmuştur.

Sonuç

Şerh geleneği Türk edebiyatında 13 ve 14. yüzyılda ortaya çıkmaya başlar; ancak gelişip klasikleşmesi 16. yüzyılı bulur. Bu yüzyılda Türkçe bazı manzum parçalara yapılan şerhlerin yanında, Farsça ve Arapça kaleme alınmış eserlere de şerhler yazılmaya başlanır. *Gülistân* Türkçe şerh edilen Farsça eserlerin ilk sıralarında yer alır. 16. yüzyılda şerh edilmeye başlanmış 19. yüzyıla kadar her yüzyılda farklı bir çok şârih tarafından şerh edilmeye devam etmiştir. Tesbit edildiğine göre 19. yüzyılda ikisi matbu dört tane *Gülistân* şerhi vardır. Mahmud Tâî bin Muhammed'in *Şerh-i Gülistân*'ı bunlardan biridir. Bu çalışmanın amacı doğrultusunda *Şerh-i Gülistân*'ın ilk yüz sayfası, Mahmud Tâî bin Muhammed'in takip etmiş olduğu şerh metot ve usûlü bakımından hem klasik şerh geleneği kuralları doğrultusunda hem de Sûdî'nin şerhinde uygulamış olduğu metot ve usûlle karşılaştırılarak incelenmiştir. Ulaştığımız sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Öncelikle Mahmud Tâî bin Muhammed'in şerhine genel olarak bakıldığı zaman bazı kısımların Sûdî'nin şerhine bire bir benzediği görülür. Bu benzerlik ilk bakışta Mahmud Tâî bin Muhammed'in Sûdî'yi çok ciddi anlamda takip ettiği izlenimini uyandırır. Ancak burada şerh yapısıyla ilgili bilinmesi gereken önemli bir husus vardır: “Şerh yapısı iç içe geçmiş iki halkadan oluşur. İçteki ve en büyük olan halka metni yapı itibariyle başka bir metne bağımlı yapar. Bu halkayı çevreleyen diğer halka ise metni bağımsız yapar. Şârihlerin metnin bağımlı yapısında yapacakları işlemler bir eseri açıklamak olduğundan bu bölüm büyük benzerlik gös-

terir.”(Canpolat, 2006:88) İç halkanın dışını saran metnin bağımsız kısmı ise şerhin; sebab-i telif, mukaddime ve hatime bölümlerini içerir. Bu bölümler bağımsızdır ve birbirinden farklıdır, şârihe özgüdür. Bu bölümleri olmayan; yani sadece iç halkası olan şerh metinlerini birbirinden ayırt etmek oldukça zordur.(Canpolat, 2006:88) Araştırmacıların da en çok hataya düştükleri yer burasıdır. Mahmud Tâî bin Muhammed’in şerhinde bahsedilen benzer kısımlar, şerh metninin başka bir metne bağımlı kısımları olduğu için bu kısımların birbirlerine benze-meleri normaldir.

Mahmud Tâî bin Muhammed’in *Gülistân*’ı şerh etmesinin ilk amacı *Gülistân*’ın bâblarını daha özlü hale getirerek hedef kitlesi tarafından kolay okunup anlaşılmasını sağlamaktır. Şerhinde uygulamış olduğu şerh metot ve usulleri ilk olak bu amaç doğrultusunda şekillenir. Onun, klasik şerhlerde kaynak metni küçük birimlere bölerek verme metodunu, daha çok metni; cümle, mısra, beyit şeklinde, çok küçük parçalara bölmeden vermesi okuyucunun orijinal metne daha kolay odaklanmasını sağlayacak mahiyettedir. Bu amacını destekleyen diğer uygulaması ise şerhinde; filolojik izahların az bulunması, bu izahların daha çok kelimelerin lügat anlamları, irab kaideleri ve bazı gramer kurallarını içermesi, onun şerhinde öncelikli hedefin dil öğretmek değil metnin doğru okunup anlaşılması olduğunu gösterir. Sûdî şerhinde ayet ve hadislerden, tarihi ve miteolojik unsurlardan, Farsça manzum parçalardan ve Fars miteolojisine ait hususlardan iktibaslar yapar. Bu durum Sûdî’nin amacının sadece Fars dilini öğretmek olmadığını aynı zamanda Fars edebiyatı ve kültürü hakkında bilgi vermeyi de hedeflediğini gösterir. Mahmud Tâî bin Muhammed yukarıda bahsedilen konuların tamamıyla ilgili iktibaslarda bulunur; ancak İslam tarihi ve şer’i hükümlere ait hususlar daha ön plandadır. Fars miteolojisi hakkında verilenleri çok uzatmaz, beyitlerin açıklanmasına yetecek kadarını alır. İncelediğimiz sayfalar boyunca kendisi manzum iktibas yapmamış, Sûdî’de geçen manzum iktibaslardan da sadece iki tanesini almıştır. Ancak ayet ve hadislerden yararlanır. Hatta Sûdî’de geçmeyen bazı ayet ve hadislerle de görüşlerini destekler. Buraya kadar anlatılan uygulamaların tamamı *Gülistân*’ın daha rahat okunması, anlaşılması, okuyucunun filolojik izahlar, uzun uzun anlatılan tarihi meseleler arasında kaybolmaması ve doğrudan metne odaklanmasını sağlayacak mahiyette uygulamalardır.

Mahmud Tâî bin Muhammed’in *Gülistân*’ı yeni baştan şerh etmesinin ikinci amacı, hitap ettiği kesime kendi ideolojik yorumlarını aktarmaktır. Bu bağlamda şerhinde dini terimleri oldukça fazla kullanır. Bazı beyit ve ibarelerden sonra din ve şeriate dair açıklamalarda ve nasihatlerde bulunur, uzun uzun dualar eder. Bir diğer amacı ise eser üzerinde kendi söyleyecek sözlerinin de olması, diğer şerhlerde gördüğü eksikleri, yanlışları ve onlarda katılmadığı yerleri bildirmektir. Burada klasik şerh geleneğinin eleştiri metodundan yararlanır. Sûdî’nin şerhinde vermiş olduğu bazı hükümleri şer’i açıdan yorumlayarak eleştirir. Özellikle Râfizilere dair, eserin geneline yayılan ciddi eleştirilerde bulunur. *Gülistân*’ın bazı kısımlarının onlar tarafından eklenip bazı kısımlarının da çıkarıldığını iddia eder. *Gülistân*’ın ikinci bâbın üçüncü hikâyesinde, Sa’dî’nin Abdülkadir-i Geylânî Hazretleri’ni makamına uygun olarak methettiği evsaf ve elkâbın Râfiziler tarafından çıkarıldığını ileri sürer ve bunu Şeyh Sa’dî’ye yapmış bir iftira olarak değerlendirir. Râfizilerin yaptıkları bu tahribatları açıklayarak onların iftiralara ortak olmadığını ve bu eseri okuyanlarında bu iftiralara ortak olmamaları gerektiğini belirtir ve o güne kadar bu konuda bir kelime dahi yazmamış olan şârihleri esfle kınar.(Tâî, vr.132^a)

Sonuç olarak Mahmud Tâî bin Muhammed’in şerhinde klasik şerh geleneğine ait metotları takip ettiği söylenebilir. Ancak bunları uygulayış tarzı klasik anlamda değildir. Bu metotları

ulaşmak istediği amaçlar doğrultusunda şekillendirir. *Gülistan*'ı şerh etme amacı öncelikli olarak metnin hedef kitle tarafından daha kolay okunması, anlaşılması ve bu anlaşılan metinler üzerinden kendi ideolojik yorumlarını ve eleştirilerini aktarmaktır. Bu sebeple *Gülistân*'ı kendi bakış açısı, kültürel birikimi, yaşadığı dönemin ve hitap ettiği kesimin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yorumlamış, sadeleştirmiş ve eseri, okuyucuyu metinden uzaklaştıracak her türlü bilgiden temizlemiş olduğu söylenebilir.

Şerhler okurunun kendi kültürüne karşı aidiyet duygusunu artıran önemli eserlerdir.(Most, 2014:460) Bu yüzden geniş halk kitlelerince kabul edilmiş ve okunmuştur. Hem eğitim ve öğretimde kullanılmış olması hem de halkın revaç gösterdiği bir tür olması sebebiyle yazıldıkları dönemin bilimsel düzeyini, toplumsal eğilimlerini, eğitim ve öğretim metotlarını göstermesi açısından önemli kaynaklardır.(Saraç, 2006:123) Türk edebiyatında şerh türü geçirdiği yüzyıllar boyunca birçok değişiklik yaşamıştır.16. yüzyılda görülen şerh üslûbunu sonraki yüzyıllarda birebir aynı şekilde görmek mümkün değildir; çünkü şerh türünün yüzyıllar içerisinde yaşamış olduğu değişimler, yazıldıkları dönemlerin sosyal, kültürel ve siyasî alanlardaki değişim ve gelişmeleriyle de oldukça alakalıdır. Bu bağlamda Mahmud Ta'î bin Muhammed'in şerhi, şerh türünün 19. yüzyılda geldiği son durumu tesbit etmenin yanında bu yüzyılda sosyal, kültürel, siyasî ve özellikle eğitim alanında yaşanan olumlu ya da olumsuz gelişmelerin toplum üzerindeki yansımalarını görmek açısından da önemlidir.

KAYNAKÇA

- AÇAR, B. G. (2016) Sûdî-i Bosnevî'nin Ölüm Tarihi Meselesi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(4),185-196.
- CANPOLAT, H. (2000) *Lâmi'î Çelebi'nin Şerh-i Dibâce-i Gülistân'ı*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi. İzmir.
- CANPOLAT, H. (2006) *Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. İzmir.
- ÇİÇEKLER, M. (2008) Sa'dî Şirâzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35,405-407.
- DURU, R. (2007) *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği Ve İsmail Hakkı Bursevî*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. İzmir.
- EBTÂHÎ, S. N. (1384) Arâ'-i Terbiyyet-i Sa'dî. *Faslnâme-i Âmûze*, (24), 12-20.
- EL-BAĞDÂDÎ, İ. P. *Hediyyetü'l- Ârifin*. 2.cilt. Dâru İhyâ'u't-Terâsi'l-Arabî, Beyrut.
- EL-BAĞDÂDÎ, İ. P. *Îzâhu'l- Meknûn*. 2.cilt. Dâru İhyâ'u't-Terâsi'l- Arabî, Beyrut.
- KANAR, M. (2002) *Gülistân*. Şule Yayınları, İstanbul.
- MAHMUD Tâî bin Muhammed el-Bağdâdî el- Hanefî. *Şerh-i Gülistân*. Milli Kütüphane.nr. 9036.
- MOST, W.G.(2014) Şerhlere Kuramsal Bir Bakış.(Çev.Murat Umut İnan) *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin Halleri:Osmanlıda Telif, Tercüme Ve Şerh*,452-465.
- REHBER, H. H.(1997) *Gülistân'ı Sa'dî*. İntişârât-ı Safâ Alişâh, Tahran.
- SADRU'L-HUFFÂZ, S. M.(1385) Avâmil-i Terbiyyet Der-Bâbhâ-yi Heftom u Heştom-i Gülistân-i Sa'dî. *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât u Ulûm-i İnsânî Dânişgâh-i Tehrân*, (177),153-172.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 71 Ocak – Şubat 2019

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- SÂMÎ, A. (1346) Şinâsâ-yı Sa'dî der-Avrupa. *Hüner u Merdom*, (61),2-5.
- SARAÇ, Y. (2006) Şerhler. *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2,121-132.
- TAŞÇI CANPOLAT, H.(2014) Türkçe Edebi Şerhlerde Amaç ve Yöntemler. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX, Metnin Halleri: Osmanlıda Telif, Tercüme Ve Şerh*,72-97.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. (Çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu) 3.cilt. Yunus Emre Yayınevi, İstanbul.
- YAZAR, S.(2011) *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- YAZICI, T.(1996) Gülistân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14, 240- 241.
- YILMAZ, O. (2008) *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân'ı*. Doktora-Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- YILMAZ, O. (2011) Bir Münekkit Var Şarihten İçeri Türk Şerh Edebiyatında “ Reddiye” Geleneği Ve Sûdî-i Bosnavî Örneği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (7),107-154.